తరుశాఖ

(1990)

"బాబుగారి పరిస్థితి ఏం బాగోలేదండయ్యా" చెప్పేడు వెంకయ్య.

వెంకయ్యను చూడగానే పరిస్థితి అర్థమైపోయింది-ఇటువంటి కబురు ఏదో మోసుకొస్తాడని వూహించాను.

నా ముఖంలో ఏ భావమూ కన్పించకపోవడంవల్ల కాబోలు మళ్ళీ అతనే అన్నాడు-

"రెండురోజుల క్రితం డాక్టరు బాబొచ్చి చూసి వెళ్ళారు-నిన్న రాత్రిరి మళ్ళీ తిరగబెట్టింది-బతకడం కష్టమేనంటున్నారు-"

అతను చెబుతున్న మాటలను మౌనంగానే వింటున్నాను. ఆతృతస్తానే నాలో ఆలోచనలు ఉవ్వెత్తున లేస్తున్నాయి-

"తమర్ని వెంటనే బయల్దేరి...." నసిగేడు.

"నువ్వెపద-వస్తున్నానని చెప్పు-" అంటూనే లేచాను-

పొలంలో దమ్ము చేస్తున్నారు-దగ్గరుండాల్సిన సమయమే. కానీ....చక్రధరం కోసం వెళ్ళక తప్పదు, ఎక్కడవున్నా ఎంత అత్యావసరమైన పనివున్నా.

"విరించిని ఉన్నపాటున రమ్మన్నానని చెప్పు" అని పొలానికి మనిషిని పంపి బట్టలు మార్చుకుని ముందు గదిలోకొచ్చి కూర్చున్నాను.

మనసంతా ఉద్వేగంగా వుంది-

చక్రధరం నేనూ చిన్ననాటి స్నేహితులమే అయినా స్వంత అన్నదమ్ముల్లా పెరిగాం. చదువులు పూర్తయి; జీవితపథాలు వేరైనా ఒకరిమాట కొకరు గౌరవమిచ్చుకుంటూ బతికాం-ఉద్యోగరీత్యా ఆంధ్రదేశంలో అన్ని ప్రాంతాలూ తిరిగి, చివరికి నాలుగేళ్ళక్రితమే

నాకు దగ్గరగా వచ్చి స్థిరపడ్డాడు-యాభైఏళ్ళకే అనారోగ్యం అతనిని పూర్తిగా కృంగదీసింది-ఈ రెండునెలల్లో యిది మూడోపిలుపు.

"చక్రధరంగారికి మళ్ళీ స్ట్రోక్ వచ్చిందా?" అడిగింది జానకి గదిలోకి వస్తూ.

అవునన్నట్లు తలూపేను.

"పొలం పని విరించి చూసుకుంటున్నాడుగా. మీరొక మారు వెళ్ళిరారాదూ" అంది.

"ఈ మారు విరించిని కూడా తీసుకెళ్ళాలనే అనుకుంటున్నాను"

ఆశ్చర్యంగా నా కళ్ళలోకి చూసింది జానకి.

నేనేం మాట్లాడలేదు-నా మౌనానికి జానకి మరోలా భాష్యం చెప్పుకుందేమో మళ్ళీ ప్రశ్నించలేదు-

పొలం నించి విరించి వచ్చాడు-అతని బట్టలన్నీ మట్టి గొట్టుకుని వున్నాయి-మనిషి చాల అలసినట్టున్నాడు-అయినా విషయం చెప్పగానే "సరే" అని బట్టలు మార్చుకుని నావెంట బయల్దేరేడు-

బస్సులో కిటికీ ప్రక్క-సీటు నాకు యిచ్చేసి తను మరోచోట కూర్చున్నాడు విరించి. బస్సు బయల్దేరటంతో నాలోని ఆలోచనలు పురులు విప్పేయి!

చక్రధరానికి చిన్నప్పుడే తండ్రిపోయాడు-ఉన్న బంధువులు అక్కరకు రాకుండాపోవడంతో అతని తల్లి అనసూయమ్మ కష్టపడి నాలుగిళ్ళలోనూ పనిచేసి చక్రధరాన్ని పెంచింది; వారిద్దరి జీవనవిధానం చిత్రంగా అన్పించేది.

తొలికోడి కూతకే అనసూయమ్మలేచి కొడుకును లేపేది. కుంపటి వెలిగించి అతనికి పాలుకాచి యిచ్చి చదువుకోమని చెప్పి తను బిందె పట్టుకుని ఏటికి వెళ్ళేది. స్నానంచేసి శుచిగా తళతళలాడే బిందెతో

మంచినీళ్ళను తెచ్చి నాలుగిళ్ళవారికీ అందించేది-అప్పటిలో నెలకూ బిందెకూ రూపాయి పుచ్చుకునేదామె. ఏరుకాస్త దూరంగా ఉండటం వల్లనైతేనేమి; బతికి చెడ్డ ఆమె స్థితిని చూసి జాలిపడ్డం వల్లనైతే నేమి, ఆమె శుచీ శుభ్రతవల్లనైతేనేమి కాస్త కలిగిన వాళ్ళందరూ అనసూయమ్మచేతే మంచినీళ్ళు తెప్పించుకునేవారు. ఒకటి రెండు యిళ్ళలో వంటకూడ చేసేదామె. ఏ పనిచేసినా తన గౌరవ మర్యాద లకు భంగం వాటిల్లని పనేచేసేది. కొడుకును చదివించి, ఉద్యోగస్థుడిని చెయ్యాలన్నదే ఆమె ధ్యేయం. చక్రధరం కూడా చదువులో ఎప్పుడూ ఫస్టే వచ్చేవాడు-నేనెప్పుడూ ఏవరేజ్ స్టూడెంటునే-అయితే మా యిద్దరి మధ్యా ప్రాణస్నేహం.ఒకరి విషయా లొకరిమి దాపరికం లేకుండా చెప్పుకునేవారిమి.

ఆ యేడాది ఎస్సెల్సీ రిజల్ట్సు వచ్చాయి-నేను పాసయ్యాను. చక్రధరం స్కూలుకి ఫస్టొచ్చాడు-నా చదువు పట్నం కాలేజీలో కొనసాగడానికి నిర్ణయమైంది-కానీ అన్ని మార్కులు తెచ్చుకున్న చక్రధరం చదువు ఆలోచనల్లోనే పడిపోయింది.

“కోరికైతే వుంది-కానీ పట్నం చదువంటే మాటలా? అడుగు ముందుకు వేసేమంటే మరి వెనక్కు తీసుకోకూడదు.” అన్నది అనసూయమ్మ. ఆమె పరిస్థితిని సానుభూతితో అర్థం చేసుకున్న కొందరు ధైర్యం చెప్పేరు-చక్రధరాన్ని గనక కాలేజీలో చేర్పించితే మొదటి టర్ముఫీజు తను కడతానని నాన్నగారామెకు మాటిచ్చేరు.

ఎలాగైతేనేం. చివరి నిముషంలో చక్రధరం కూడా నాతోపాటు పట్నం వచ్చి కాలేజీలో చేరేడు. ఇద్దరం ఒకే గదిలో వుండేవారిమి. వారానికో పదిరోజులకో అనసూయమ్మ వచ్చి కొడుకును చూసి పోతుండేది-ఆవిడ మాటంటే చక్రధరానికి వేదవాక్కు-నాకోసం మాత్రం ప్రతి ఆదివారం నాన్నగారు వచ్చి అవసరాల్ని చూసి వెళ్ళే వారు.

ప్రీ యూనివర్సిటీలోకూడ చక్రధరానికి ఫస్టుక్లాసే వచ్చింది-నాకు అతికష్టంమీద సెకెండ్‌క్లాసు వచ్చింది. నాన్నగారు నన్ను బి యస్సీలో చేర్పించడానికి నిర్ణయించారు-చక్రధరానికైతే ఇంజనీరింగ్‌లో సీటు సులభంగా వచ్చేదే-కానీ అనసూయమ్మ వెనుకంజ వేసింది.

"నాలుగేళ్ళంటే మాటలా? ఈ చదువుకి ఏ చిన్న ఉద్యోగ మొచ్చినా గుట్టుగా బతుకుతాం" అంది-చక్రధరం కూడ తల్లి అభిప్రాయాన్నే సమర్థించాడు-అదే కాలేజీలో డిగ్రీ చదివితే మెరిట్ స్కాలర్‌షిప్‌తోపాటు హాఫ్‌ఫీ కన్సెషన్‌కి తను రెకెమెండ్ చేస్తానని ప్రిన్సిపాల్‌గారు హామీ యివ్వడంతో చక్రధరం ఎట్టకేలకు డిగ్రీలో చేరేడు.

క్రమేణా చక్రధరం ఆలోచనల్లో మార్పురావడం గమనించేను.

ఓమారు క్లాస్‌లో ఓ సంఘటన జరిగింది-లంచవర్ తర్వాత మొదటి పీరియడ్ ఫిజిక్స్‌క్లాసు. లెక్చరర్ రావడానికింకా రెండు నిముషాల వ్యవధి ఉంది-కొద్దిమంది తప్ప క్లాసంతా యించుమించు హాజరైనట్టే-సరిగ్గా అప్పుడే సరోజ తన స్నేహితురాళ్ళతోపాటు లోపలికొచ్చి సీటులో కూర్చోబోతూ; చటుక్కునలేచి, ముందుకు నడిచి, ముందు బెంచీలో కూర్చున్న చక్రధరం దగ్గరకొచ్చి;

"మీ హేండ్ కర్చీఫ్ ఓ మారిస్తారా?" అని అడిగింది-

చక్రధరానికి ఆడపిల్లలతో మాట్లాడే అలవాటు లేదు.

"నాదా?....నాదీ...." అంటూ నసిగాడు. అతగాడి పరిస్థితి నా కర్థమైంది.

సరోజ బాగా పలుకుబడీ, డబ్బూగల ఇంజనీర్‌గారమ్మాయి. ఎప్పుడూ చలాకీగా వుంటూ మగపిల్లలపైనే జోకులేస్తూ వుండేది.

"అవును, మీదే-ఓసారివ్వండి" అంది సరోజ.

"నా కర్చీఫ్ అంత బాగుండదు" అంటూనే జేబులోంచి తీసి యిచ్చాడు.

అంతే! ఆ కర్చీఫ్‌తో బ్లాక్ బోర్డుమీద లంచవర్లో ఎవరో చిలిపిగా రాసిన రాతలన్నీ చెరిపి; అలాగే అతడి డెస్కుమీద పడేసి, లెక్చరర్ రావడంతో తన సీటులోకెళ్ళి కూర్చుంది. అంతా ఆమె చేష్టలకు నిశ్చేష్టులమయ్యాము. చక్రధరం సరేసరి! అతని స్థానంలో మరొకరుంటే ఏమయ్యేదో! ఎంత రభస జరిగి వుండేదో!

"నువ్వు వూరుకోకుండా ఉండాల్సింది. ఆమె ఆగడాలకు హద్దుండాలిగా!" అన్నాను ఆ సాయంత్రం.

"పోన్లే-ఆడపిల్ల-" అనేసి వూరుకున్నాడు చక్రధరం.

ఆ సంఘటన జరిగిన కొద్దిరోజులకే సరోజ చక్రధరంతో కావాలని మాటలు కలిపి మాట్లాడం ప్రారంభించింది. అందం, చలాకీతనం వున్న సరోజ తెలివీ సంస్కారం వున్న చక్రధరంతో మాట్లాడ్డం; చనువుగా తిరగడం అందరికీ కన్నుకుట్టేది.

చదువులో ముందుంటూనే చక్రధరం మిగిలిన విషయాల్లోకూడ చురుకుగా ఉండేవాడు. డిబేట్స్‌లో పాల్గొంటూ బహుమతు లందుకునేవాడు. అప్పుడప్పుడు కవితలురాసి నాకు విన్పిస్తూండేవాడు. కాలేజీ మేగ్‌జైన్‌లో అతని కవిత అచ్చయితే తెలుగుక్లాసులో లెక్చరర్‌గారు నలుగురి ముందూ మెచ్చుకున్నారు-"ప్రయత్నిస్తే మంచి కవిత్వమే రాయగలవ్" అంటూ ధైర్యం చెప్పేరు.

డిగ్రీ రెండో సంవత్సరం కూడ పూర్తయింది. నలుగుర్నీ ఆటపట్టించే సరోజ సీరియస్‌గా మారిపోయింది. ఆమె ప్రవర్తనలో చక్రధరం పట్ల యిష్టమున్నట్లు కన్పించేది. వీరిద్దరి గురించీ నలుగురూ నాలుగు రకాలుగా మాట్లాడుకునేవారు. ఆ సంగతే ఉండబట్టలేక చక్రధరంతో అంటే "అనుకున్నంత మాత్రాన అసత్యాలు సత్యా

లౌతాయా? స్నేహం వేరు. ప్రేమ వేరు. నాకు తెల్సినవరకూ మా మధ్య నూటికి నూరుపాళ్ళూ స్నేహమే" అని తేల్చేశాడు.

మూడో సంవత్సరంలోకి అడుగుపెట్టిన కొద్దినెలలకే చక్రధరం తల్లి లంగ్ కేన్సర్‌తో చనిపోయింది.

ఆ బాధను మౌనంగానే భరించాడు. తల్లి దగ్గరవున్న కాసింత సామానూ తీసుకుని అతను శాశ్వతంగా పట్నం వచ్చేస్తూంటే ఆ పల్లెలో కలిగిన వారంతా తలా కొంతా ఆర్థికసాయం చేశారతనికి. సరిగ్గా అదే సమయంలో చక్రధరం రాసిన ఓ కవితకు ఒక ప్రముఖ పత్రికలో మొదటి బహుమతి వచ్చింది.

చూస్తూండగానే చక్రధరం జీవితం వింతగా మారిపోయింది. అతని అలవాట్లూ అభిరుచులూ కూడ కొత్తగా అన్పించసాగేయి. మాటల్లోనూ రాతల్లోనూ పరిణతి కన్పించేది. లేమిలో పుట్టడం; కష్టాల్లో పెరగడం, వంటరిగా జీవితంలో మిగిలిపోవడం. యీ మూడు అవస్థలూ అతని జీవితగమ్యాన్ని అసాధారణ కోణంవైపు తిప్పేయేమోనని అన్పించేది.

అతని మౌనంలో రోదన; అతని చూపుల్లో పట్టుదల; చేతల్లో నిజాయితీ కన్పించేవి.

కాలేజీలో చదువుతూనే ట్యుటోరియల్ కాలేజీలో పార్ట్‌టైం పనికి కుదిరేడు. సంపాదన; చదువు, రచనా వ్యాసంగం.

కాలం ఎవరి జీవితంలో ఎటువంటి మార్పులు తెస్తుందో వూహించలేం.

బస్సు ఆగింది.

స్టాండులో దిగి, రిక్షా మాట్లాడేను. మరో పది నిముషాల్లో ఆ యింటి ముందున్నాం. అనుకున్నంత భయంకరంగా లేదు యింటి ముందు వాతావరణం. నన్ను చూడగానే కళ్ళ నీళ్ళొత్తుకుంటూ "రండి

న్నయ్యగారూ" అంటూ లోపలికి దారి తీసింది చక్రధరం భార్య. మన సులో కెరటాలు కెరటాలుగా పుట్టుకొస్తున్న దుఃఖం ఆమె కళ్ళలో ప్రతిబింబిస్తూంది.

మంచంమీద చక్రధరం మంచాని కంటుకుపోయి పడుకుని వున్నాడు. అది ఏ స్థితో అతని ముఖం చూస్తేనే తెల్సిపోతుంది. మంచానికి దగ్గరగా వున్న కుర్చీలో కూర్చున్నాను. అతనిని ఆస్థితిలో చూస్తుంటే మనసంతా భారమైపోయింది.

"ఏమన్నారు డాక్టరుగారు?" అడిగాను గొంతు పెగుల్చుకుని

"ఇక చెప్పాల్సినవీ, చెయ్యాల్సినవీ ఏమీలేవని దేవుడిమీదే భారం వేసేసారు." అన్నదామె బొంగురుబోయిన గొంతుతో.

తల్లికి కాస్త వెనుకగా కవిత, విద్య నిల్చుని వున్నారు. వారి ముఖాలూ కళావిహీనంగానే వున్నాయి.

"రాత్రంతా మెలుకువగానే బాధపడ్డారు. ఉదయం నించే యీ మగత. మెలుకువ వస్తే కాస్త గొంతు తడుపుకోడం.... అంతే!" ఆమె చెబుతోంది.

"ఇప్పుడేం కదిలించవద్దు, లేస్తే నన్ను పిలవండి" అంటూ వీధి వరండాలోనున్న కుర్చీలో కూలబడ్డాను, రెండు గ్లాసులనిండా చిక్కని మజ్జిగ తీసుకువచ్చి మా యిద్దరికీ యిచ్చింది కవిత. మజ్జిగ తాగేక బయటకు వెళ్ళేడు విరించి. నేను మళ్ళీ ఆలోచనల్లో కూరుకు పోయాను.

డిగ్రీ పూర్తయ్యాక మాదారులు వేరయ్యాయి,

ఎవరో అనాధ అమ్మాయిని చేరదీశాడని; ఆమెతోనే వుంటు న్నాడనీ విని ఆశ్చర్యపోయాను, విషయం తెల్సుకోడానికి చక్రధరం దగ్గరకు బయల్దేరేను. నేను విన్నది నిజమేనని అక్కడి పరిస్థితి చూశాక తెల్సింది. వయసు ఇరవయిలోపే వుండొచ్చు అమ్మాయికి.

అసలు పేరు బంగారమ్మట. చక్రధరం మాత్రం స్వర్ణ అని పిలుస్తు న్నాడు. చెప్పుకోదగ్గ అందంగాని. స్త్రీ సహజ సౌకుమార్యంగాని. సంస్కారంగాని వున్నట్లు కన్పించలేదా అమ్మాయిలో. చక్రధరం చేసేది అతి చిన్న ఉద్యోగం-ఉండేది చాలీచాలని గదిలో. ఆ యిరుకు జీవితంలోకి యీ అమ్మాయిని ఎలా తీసుకువచ్చాడో; అందుకు ఎదు రైన పరిస్థితులేమిటో అర్థం కాలేదు. కానీ బాధనిపించింది.ఆ సాయం త్రం పార్కులో అదే సంగతి అడిగాను. "ఏమిట్రా యిది చక్రధరం. నేవిన్నదీ, చూచినదీ నిజమేనా?" అని-నా ప్రశ్నకు సమాధానంగా కాక తన నిర్ణయాన్ని సూటిగా చెప్పేడు.

ఆ రోజంతా ఎంతలా విలవిల్లాడిపోయానో! పెరిగిన పరిస్థితులు అట్లాంటివి కావటం వల్లనో ఏమో చక్రధరం చిన్నప్పటినుండీ పరోప కారిగానే వుండేవాడు. కాస్త ఎదిగాక ఒక సంస్కర్తలో వుండే లక్ష ణాలు లీలగా గోచరమయ్యాయి. దానికితోడు కవిత్వం రాయడం;పుస్త కాలు చదవడం; జీవితాన్ని పరిశీలించే విస్తృతపరిధిలోకి అతని ఆలో చనలు మళ్ళడం నాకు ఆనందాన్నీ ఆశ్చర్యాన్నీ కలిగించసాగేయి. అయితే స్త్రీ జనోద్ధరణ అన్నది వేశ్యావృత్తిలోని స్త్రీలను పెళ్ళి చేసు కుని సంసారులను చేయడం ఎంతవరకూ సమంజసమో. సాధ్యమో నా ఆలోచనా పరిధిలోకి మాత్రం రాలేదు. సమాజంలో ఎంగిలాకుల్లా మారిన వేశ్యాస్త్రీలపై జాలి వుండొచ్చు. కానీ....? నా ఆలోచనల్ని చక్రధరంతో పంచుకోకుండా వుండలేకపోయాను.

"నీ చదువును గురించీ; నీ భవిష్యత్తు గురించీ మీ అమ్మగారు ఎన్ని కలలుగన్నారో నీకు తెల్సు, ఎంత శ్రమించారో నాకూ తెల్సు. నీయీ నిర్ణయం ఆమె ఆత్మను క్షోభపెడ్తుందిగాని శాంతిని మాత్రం యివ్వదు. బాధ్యతగల కొడుకుగా నువ్వు మరో మారు ఆలోచిస్తేనే బావుంటుంది" అన్నాను.

"నా మనసుకు నచ్చినట్టు నడుచుకోవడమే నాకిష్టం. నా ఇష్టాన్నెప్పుడూ మా అమ్మ కాదనలేదు. జీవితాన్ని అన్ని కోణాల్లోనూ దర్శించిన మాఅమ్మకు సంకుచితమైన ఆలోచనలున్నాయని నేననుకోను."

ఆ మాటలవల్ల అతని నిర్ణయం ఎంత బలమైనదో వూహించగలిగాను.

అక్షింతలు వేయడం తప్ప ఆ జంటను మనస్ఫూర్తిగా ఆశీర్వదించలేకపోయాను.

ఓ ఏడాదిన్నరపాటు మా మధ్య ఉత్తరాల్లేవు. ఏ ఉగాదికో; సంక్రాంతికో ఒక రెండు గ్రీటింగ్ కార్డులు. అటూ ఇటూ అంతే!

ఎమ్మెస్సీ పూర్తయిన కొత్తల్లో లెక్చరర్ పోస్టుకోసం ఇంటర్వ్యూకి వెళ్ళవలసి వచ్చి చక్రధరానికి ఉత్తరం రాశాను. స్వయంగా స్టేషన్‌కొచ్చి రిసీవ్ చేసుకున్నాడు. నేను హోటల్లో దిగుతూంటే ఆశ్చర్యపోయేడేగాని అభ్యంతరం చెప్పలేదు, అతని ఉద్దేశం కనిపెట్టి నేనే అన్నాను,

"మరేం అనుకోకు. ఇంటర్వ్యూ అయ్యేక మీ యింటికొచ్చి చూసి వెళ్తాను. నీ భార్య క్షేమమేనా?.... అన్నట్లు.... పిల్లలా?"

"ఆఁ, ఒక అబ్బాయి,"

ఆ సాయంకాలం చక్రధరం యింటికి వెళ్ళేను. అంతకుముందు వుండే గదికాదు. ఓ ఇరుకుసందులో రెండుగదుల చిన్నపోర్షన్ అది. ఇంటి పరిసరాలు బాగాలేకపోయినా ఆతని పోర్షన్ ఫర్వాలేదు. ముందు గదిలో రెండు కుర్చీలూ, ఒక మంచం, ఒక టేబిలూ వున్నాయి. బుక్ షెల్ఫ్‌లో శ్రీశ్రీ, చలం, బుచ్చిబాబు, వీరేశలింగం, గురజాడ, తిలక్ రచనలున్నాయి.

రెండు కప్పులతో కాఫీ తీసుకొచ్చి కూర్చున్నాడు. మనిషికాస్త

తగ్గేడు. జుట్టుకూడ పల్చబడింది. ముఖంలో కళకూడ తగ్గినట్లు కన్పించింది. ఆర్థికపరమైన ఇబ్బందులు ఎటువంటి మనిషినైనా కృంగదీస్తాయి అని సరిపెట్టుకున్నాను.

నా గురించిన వివరాలడిగేడు.

“వాడే మాబాబు” అంటూ మంచంమీద పడుకున్న బాబువంక చూపించాడు.

“మీ ఆవిడ కనబడదేం?” అడగాలనుకుని వూరుకున్నాను— నా ఉద్దేశం గ్రహించినట్టు. “ఆవిడకి స్నేహితులెక్కువ. ఎవరింటికో వెళ్ళింది. ఈపాటికి వచ్చేస్తూ వుండాలి.” అన్నాడు—

చదువు కొనసాగించమనీ: కాస్త మెరుగైన ఉద్యోగంలోకి మారమనీ చెప్పాలనుకున్నాను. తను వ్రాసిన కవితలూ; అచ్చయిన రచనల కటింగ్సూ తెచ్చి నా ముందుంచాడు.

అతని కవితల్లో అస్పష్టత; ఇతర రచనల్లో సాంఘిక సంస్కరణా ధోరణులు గోచరించాయి నాకు. ఏ రచయితకిగాని. కవికిగాని అతని రచనలు పుస్తకాలుగా వెలువడితేనే గుర్తింపు వస్తుంది. అతని రచనలను సమకాలీన సాహిత్యంతో అంచనా వేయడానికీ, విలువ కట్టడానికీ వీలు కలుగుతుంది. ఆ విషయమే అంటే—

“నిజమే— కానీ కవిత్వాన్నీ సత్సాహిత్యాన్నీ అచ్చు వేసేందుకు ప్రచురణకర్తలు ముందుకు రావటంలేదు. ఏ సాహితీసంస్థో; ప్రభుత్వమో అటువంటి రచనలను ప్రచురించి రచయితలను ఆదుకోవాలి. సాహితీసంస్థలు నిలవటమే కష్టంగా వుంది. ఇక ప్రభుత్వ సహాయంకూడ అవసరమైనంత వుండటంలేదు—” అన్నాను.

నేను తిరిగి వచ్చేవరకూ చక్రధరం భార్య ఇంటికిరాలేదు.

ఇంటర్వ్యూలకు వెళ్ళొస్తూన్నా ఉద్యోగమొచ్చే మార్గం కన్పించ

లేదు నాకు. కులం, డబ్బు, రికమండేషనూ- వీటిమధ్య మనిషి తెలివి తేటలూ, విలువలూ ఎందుకూ కొరగానివౌతున్నాయనిపించింది.

రెండేళ్ళు నిరుద్యోగంతో పోరాడేకగాని నాన్నగారు చెప్పింది తలకెక్కలేదు. వ్యవసాయమూ, పౌల్ట్రీ- విషయాలు స్వయంగా చూసుకుంటూ నాన్నగారికి చేదోడుగా వుండాలనే నిర్ణయానికొచ్చాను. అత్తయ్యగారమ్మాయి జానకితో పెళ్ళి; మరో ఆరునెలలకే నాన్నగారు పోవడం- జీవితంలో పూర్తిగా స్థిరపడేలా చేశాయి.

ఈ మధ్యకాలంలో చక్రధరానికీ నాకూ మధ్య ఉత్తరాలు దాదాపు లేనట్టే. ఓరోజు చక్రధరం నుండి కవరొకటి వచ్చింది. ఉత్తరం చదివితే మనసంతా వికలమైపోయింది.

సారథీ,

మొదట్నించీ నీ మాటలు పెడచెవిన పెడుతూనే వున్నాను. అందుకే అనుభవిస్తున్నానేమో! స్వర్ణ విషయంలో నీ భయాలు నిజమే అయ్యాయి. ఒక జీవితానికి అలవాటుపడ్డ వారిని మరో జీవితంలోకి మళ్ళించడం అంత సులభం కాదేమో! చిరిగిన గాలిపటానికి దారం ఆధారమున్నా గిరికీలు కొడుతుందేగాని నిశ్చలంగా ఎగరలేదన్నది అనుభవంలోగాని తెలిసిరాలేదు. స్వర్ణ మాతృత్వాన్ని కూడ కాదని డబ్బువెంట వెళ్ళిపోయింది. బాబు తోడుగా వున్నా ఆర్నెల్లుగా వంటరితనం- ఓ. మారు రాగలిగితే సంతోషిస్తాను.

—చక్రధరం

వెంటనే బయల్దేరాను.

పరామర్శించడాలూ; సానుభూతి మాటలు కురిపించడాలూ నాకు చాతకావు. ఐతే నా అంతరంగంలోని ఆశ, ఆలోచన వేరు. జరిగిందాన్ని గురించికాక జరగబోయేది ఆలోచించడం నాకలవాటు. నేను వెళ్ళి కొంత సాధించాననే అనుకోవాలి!

నా బలవంతంపైనే అయినా జర్నలిజంలో డిప్లొమా చేయడం వల్ల ఏడాది తిరగకుండానే పేపరాఫీసులో ఉద్యోగమొచ్చింది చక్రధరానికి.

మనసుకు నచ్చిన పని మనిషికి కొండంత బలాన్నీ ధైర్యాన్నీ యిస్తుందన్నది చక్రధరాన్ని చూస్తేనే తెలుస్తుంది. అలా మారిపోయాడు.

ఆ తర్వాత నేను చక్రధరాన్ని కల్సినపుడు అతనిలో ఆ మార్పును గమనించాను. మంచి వాతావరణంలో యిల్లు; బాబును చూసుకోడానికో ముసలమ్మ- సొంతంగా ఒక పుస్తకాన్నికూడ అచ్చు వేయించేడు.

అతనిలోని కొత్త ఉత్సాహంచూసి ఎన్నాళ్ళుగానో నా మనసులో వున్న మాటను ఆ రాత్రి అతని ముందుంచాను.

మొదట చక్రధరం ఏం మాట్లాడలేదు- క్షణం ఆగి అన్నాడు. "నా యీ పునర్జన్మకి కారకుడివి నువ్వు. యు ఆర్ రియల్లీ ఎ ఫ్రెండిన్ నీడ్. నీకేది మంచిదని తోస్తే అది నాకూ మంచిదే అవుతుంది" అన్నాడు. ఆ మాటల్లో నిరుత్సాహం లేదు. జీవితంపట్ల నిర్లిప్తతలేదు. నా మాటలమీద అతనికున్న గురి, అభిమానమే కన్పించింది.

"సహాయపడ్డం, ఉద్ధరించడం, సంస్కరించడం- ఏ రూపంలోనైనా ఉండొచ్చు. నువ్వీపని చేయడంవల్ల ఒక సంస్కార బీద కుటుంబంలోని అమ్మాయికి కొత్త జీవితాన్నిచ్చిన వాడవౌతావు. ఒక నిస్సహాయ వృద్ధదంపతులకు కన్యాదాన ఫలమిచ్చిన వాడివౌతావు. నాగావళి నాకు తెల్సినంతవరకూ సుగుణాలరాసి. ఆమె నీ జీవితంలోకి ధనధాన్యాలను తీసుకురాలేకపోవచ్చు. కానీ తరగని వెలుగుని తప్పక తెస్తుంది- ఆలోచించు" అన్నాను.

"నా మంచి కోరేవాడివి నువ్వు. నా వల్ల మరొకరికి మంచి జరుగుతుందంటే నాకు సంతోషమే- నీ యిష్టం" అన్నాడు.

"అయితే మరొక త్యాగంకూడ నువ్వు చేయాలి. అది మాత్రం కేవలం నా సంతోషం కోసం" అంటూ విషయాన్ని బయటపెట్టేను. ఏ భావమూ కన్పించనీయని చూపుతో నా కళ్ళలోకి ఓ క్షణం మౌనంగా చూసేడు—తర్వాత నిలదొక్కుకుని ఓ నిర్ణయానికొచ్చి 'సరే నీ యిష్టం' అన్నాడు.

చక్రధరం పెళ్ళి దైవసన్నిధిలో నిరాడంబరంగా జరిగిపోయింది. నాగావళి తండ్రి ఏనుగెక్కినంత సంబరపడిపోయాడు. అందరి ముఖాల్లోనూ ఆనందం తాండవించడం చూస్తే నాకు నిజంగా సంతోషమనిపించింది.

"మావయ్యగారూ, నాన్నగారికి మెలుకువ వచ్చింది-" అంటూ వచ్చింది కవిత. ఆలోచనలను అక్కడితో ఆపి లోపలికెళ్ళేను—నా వెనుకే విరించి కదిలాడు.

జీవంతోవున్న చక్రధరం కళ్ళలో మాత్రం జీవం కన్పించ లేదు. అందరివంకా చూస్తున్నాడు. ఏ భాషకూ భావానికీ అందని చూపది. నేను వచ్చినట్లు నాగావళి అతని చెవిలో చెప్పింది. ఆశగా నావైపు కనుగుడ్లను కదిల్చాడు. నన్ను గుర్తుపట్టి; కళ్ళతోనే పలకరించాలని తాపత్రయపడ్డాడు. ఆ కళ్ళపై సన్నటి నీటిపొర జేరింది.

"ఎలావుంది చక్రీ" అన్నాను అతని దగ్గిరగా వంగి. మనసులో పేరుకుపోయిన దుఃఖాన్ని కరిగించబోయేడు.

"భయంలేదు- నీకేంకాదు, మేమున్నాంగా" అన్నాను సముదాయిస్తూ.

నా మీదనించి చూపులు మళ్ళించి విరించివేపు చూసి; ఎవరన్నట్లు ప్రశ్నించబోయి, 'అవునా?' అన్నట్లు తల కదిలించేడు. దాని భావం

ఒక్క నాకే అర్థమైంది. అపునన్నట్లు తలూపాను. చక్రధరం చేతులు చాచేడు. అతని చేయందుకుని, విరించి చేతిని కలిపి 'అవును విరించే' అన్నాను అతనికి తెలిసేలా.

చక్రధరం దుఃఖాన్ని ఆపుకోలేకపోయాడు. మంచంకి ఇరు వైపులా చేరిన కూతుళ్ళను దగ్గరకు తీసుకున్నాడు. నాగావళి వంక జాలి చూపులు చూసేడు. అంతే! అతనిలోంచి హంస లేచిపోయింది.

క్షణం క్రితం వరకూ నిశ్శబ్దంతో కరుడుగట్టిన ఆ వాతావరణం ఏడ్పులతో మార్మోగిపోయింది.

దుఃఖంనించి కాస్త తేరుకున్నాక కర్తవ్యం గుర్తొచ్చిన దానిలా నా వంక చూసింది నాగావళి.

"ఇక జరగాల్సిందేదో చూడాలి నాగావళీ" అన్నాను నెమ్మదిగా.

"ఎలా అన్నయ్యగారూ? మరో దిక్కులేని ఆడపిల్లల తల్లిని" అంది బొంగురుబోయిన గొంతుతో.

"ఆ విషయం నాకొదిలేయ్. విరించి వున్నాడుగా" అన్నాను.

నమ్మలేనట్లు నా వంక ఆశ్చర్యంగా చూసింది. ఆ చూపులో కృతజ్ఞత కూడా వుంది.

*　　*　　*

పడమటి వెలుగు తగ్గి, సంధ్యచీకట్లు ముసురుకుంటున్న వేళ.

చక్రధరం తుదిశ్వాస విడిచిన ప్రదేశంలో గదిలో వెలిగించిన దీపం నిశ్చలంగా వెలుగుతోంది!

చక్రధరం జీవితంలో జరిగిన సంఘటనలు జరిగినట్టే చెప్పి ఆగేను.

ఆ కొద్దిపాటి వెలుగులో ఆమె కళ్ళు చెమ్మగిల్లడం గమనించేను. కాస్సేపు మౌనం తర్వాత పెదవి విప్పింది నాగావళి.

"సముద్రమంత గంభీర స్వభావులాయన-గుండెల్లో బడబాగ్నిని కూడ దాచుకోగల మనో నిబ్బరముందాయనకు— ఆయన మాటల్లో ఎప్పుడేనా గతం కదిలితే విషాదం ధ్వనించేది! కానీ ఆ పరిస్థితులన్నీ తవ్వి ఆయనను బాధించడం యిష్టంలేక మౌనంగానే వుండిపోయా నిన్నాళ్ళూ. ఒక బాబుకూడ వుండేవాడని అర్థమైంది— కాని ఆ బాబే యీ విరించి రూపంలో యీరోజిలా వస్తాడని అనుకోలేదు." నాగావళి గొంతు దుఃఖంతో పూడుకుపోయింది.

"నేను చేసింది తప్పో ఒప్పోకూడ అప్పట్లో నేనాలోచించలేదు నాగావళీ. తెగిన గాలిపటంలాంటి ఒక జీవితానికి ఆలంబనను ఏర్పర్చా లన్న తపన మాత్రం ఆ క్షణంలో కలిగింది. దానికి చక్రధరం అను మతీ లభించింది. బిడ్డలులేని మాకు విరించే ఒక బిడ్డ అయ్యాడు. అత నిని నా ఆసయంమేరకు విద్యావంతుడిని చేశాను. ఈ ఏడాదితో ఇంజ నీరింగ్ పూర్తవుతుంది" అన్నాను సంజాయిషీ యిచ్చుకున్నట్లుగా.

"ఏమైతేనేం— నేను దురదృష్టవంతురాల్ని" అంది నాగావళి కళ్ళొత్తుకుంటూ.

"మా యింటి ఆవరణలోకి వంగి పెరిగినా; విరించి మీ చెట్టు కొమ్మే నాగావళీ—" అంతకంటే ఎలా చెప్పాలో తెలియక, మెల్లగా లేచి వీధివైపు అడుగేయబోయాను.

ఎదురుగా విరించి— అతనికి కాస్త వెనుకగా కవిత, విద్య!

వారి చూపుల్లో ఆర్ధ్రితతో కూడిన కృతజ్ఞత- మనసుల్లో ఉవ్వె త్తున ఎగిసే మమతానురాగాలు!